

Op zoek naar letters

Een beknopte handleiding bij de categorieën
niet-klankzuivere woorden

2^e editie

Dolf Janson

Vooraf

Doordat er in de oefenkaarten het een en ander is aangepast de afgelopen maanden, heb ik deze beknopte handleiding, bij de categorieën met woorden die op een niet-klankzuivere manier worden gespeld, op verschillende plekken wat aangepast.

Het onderscheid tussen serie 1 en serie 2 is nu steeds als uitgangspunt genomen. Serie 1 is bedoeld als eerste kennismaking. Daarom zijn er in die woorden geen combinaties van dat type categorieën. In serie 2 komt dat wel voor, waardoor de leerlingen hun opgedane voorkennis optimaal kunnen inzetten en zo de samenhang daartussen verder ontwikkelen.

Het is voor de meeste leerlingen effectiever om bij de inheemse woorden pas met serie 2 te beginnen als ze de hele serie 1 hebben afgerond. Bij de uitheemse woorden is dat niet altijd nodig en bij de op betekenis gebaseerde categorieën is het soms juist beter om serie 2 per categorie aansluitend toe te voegen. Waar dat het geval is staat dit aangegeven in deze handleiding.

Houd regelmatig de website www.hettaallab.nl in de gaten, want als er weer iets is toegevoegd of aangepast aan de oefenkaarten en/of de registratieformulieren, dan wordt dit in de rubriek 'actueel' vermeld.

Dolf Janson

Basisinformatie over de aanpak.

Onze spelling is gebaseerd op de uitspraak van onze taal. Dat wil zeggen, de standaarduitspraak van het Nederlands. Vrijwel iedereen die Nederlands spreekt, wijkt bij het dagelijkse taalgebruik een beetje of heel sterk af van die standaarduitspraak. Dit betekent dat kinderen zich bewust moeten worden van het verschil. Niet om op die 'standaardmanier' te gaan praten, maar wel om te weten waarin zij van die manier afwijken. Die verkenning kan dan uitgangspunt zijn bij het leren van de systematiek van onze spelling. Bij het schrijven van eigen teksten, de reden dat je spelling leert, klinken de woorden in hun hoofd immers ook zo. Daar zullen ze het mee moeten doen, dus is het belangrijk dat zij zich die verschillen bewust zijn...

Daarom is in de fase van de oriëntatie op de klanken, dit al een aandachtspunt. Daarna, in de fase van het leren spellen van klankzuivere woorden, komen die mogelijke uitspraakverschillen ook aan de orde. Zulke woorden noemen we dan de klankzuivere woorden en die kunnen per persoon (en per plaats of streek) verschillen. Dit vraagt vooral extra aandacht in fase 1: goed uitspreken en nazeggen en je bewust worden bij welke klanken je gewend bent af te wijken van die standaarduitspraak. Het is niet de bedoeling om dan hypercorrect te gaan spreken. Het gaat alleen om de herkenning en de bewustwording van de mogelijke valkuil bij het kiezen van letters bij die klanken.

Kinderen die het wat vreemd vinden om zo 'netjes' te praten kunnen daarmee oefenen door een vinger- of handpop te gebruiken en met die de standaard-uitspraak te laten spreken.

Dit is ook de reden dat eerst die klankzuivere woorden goed herkend en correct gespeld moeten worden. Die vormen de basis, die de kinderen eerst moeten kennen en beheersen voordat ze bestand zijn tegen al die uitzonderingen die de jaren daarna aan de orde komen. Je zou zelfs bij niet-klankzuivere woorden kunnen afspreken dat ze die, als ze geen betere manier kennen, spellen alsof het klankzuivere woorden zijn. Pas als ze de betreffende categorie herkennen en weten waar welke letters daarvoor in de plaats moeten komen, kunnen ze die toepassen. Dit voorkomt zomaar wat gokken.

Om dat verschil met de klankzuivere schrijfwijze te benadrukken gebeurt de introductie van de inheemse niet-klankzuivere categorieën altijd door eerst een paar bij die categorie behorende woorden te noemen. De kinderen die aan die intro meedoen (omdat ze daaraan toe zijn) moeten dan bedenken waar in die woorden het probleem zit, waardoor andere letters nodig zijn dan wanneer het klankzuiver was geweest. Eerst denkt dan ieder voor zich, om daarna in duo's hun idee daarover te vergelijken. Tenslotte bespreek je met het hele groepje die gevonden oplossingen en de argumenten daarvoor. Daarop kun je dan aansluiten met een bevestiging van wat zij hadden bedacht en/of met een aanvulling en nadere uitleg. Het gaat erom dat ze eerst zelf nadenken over wat ze horen, waardoor ze zelf herkennen wat bij die categorie het 'probleem' is, waaraan je dat kunt horen en met welke letters oplossen.

Daarbij is het de bedoeling dat ze ook snappen waarom dat zo wel lukt. Dit maakt dat ze die kenmerken beter kunnen onthouden en die ook bij andere woorden sneller zullen herkennen. Op basis van dat inzicht maken ze dan in hun logboek geheugensteuntjes in woord en/of beeld, zodat ze daar later terug kunnen kijken en die aantekeningen aanvullen als ze meer ervaring hebben opgedaan.

Het oefenen bestaat vervolgens uit 3 fasen:

- het herhalen van de uitspraak en dus het horen van de klanken uit de eigen mond (fase 1),
- het onderscheiden van de klanken of van de klankgroepen en van de klemtoon op een van die klankgroepen (fase 2)
- het benoemen van de essentie van de categorie (dus niet het noemen van een nummer!) en de daarop gebaseerde keuze van de letters (fase 3).

Elk van deze fasen is een doel en daardoor een voorwaarde voor de volgende fase. Dit betekent dat de kinderen moeten leren kritisch te zijn voor zichzelf en elkaar, zodat ze zichzelf niet voor de gek houden en dan ongeacht de beheersing gewoon doorgaan.

Er worden binnen deze spellingdidactiek nog drie andere fasen genoemd, namelijk het opschrijven van woorden, het controleren van is opgeschreven en het toepassen van de geoefende categorieën in eigen teksten. Deze fasen 4, 5 en 6 vallen buiten het oefenen met de oefenkaarten. Voorkomen moet worden dat een dictee de toets wordt en het opschrijven van die woorden als het bewijs van een geslaagde oefening wordt beschouwd. Bij deze categorieën is het oefenen vooral gericht op het begrijpen en herkennen van de kenmerken vanuit de klanken en het op basis daarvan kunnen ponderbouwen van de letterkeuze. Daarom zijn die fasen 4, 5 en 6 vooral gericht op het vervolg. Het opschrijven van woorden kan dan ook gericht zijn op woorden die bij een bepaald thema horen waarover een leerling een tekst wil schrijven. Ook woorden die vallen onder een bepaalde categorie en die leerlingen uit andere bronnen hebben verzameld in hun logboek, kunnen door een maatje af en toe gedictieerd worden, om na te gaan of ze de kenmerken van die woorden nu ook herkennen. Dan is zo'n dicteetje meer een aanleiding tot reflectie op de letterkeuze, dan dat het als een soort toets dient.

Het betekent ook dat ze door het samenwerken in de fasen 1,2 en 3 gaan ervaren en snappen wat 'oefenen' is en onder welke condities je een activiteit zo mag noemen:

- a. je beschikt over de benodigde voorkennis
- b. je hebt een duidelijk en haalbaar doel voor ogen
- c. je hebt dat doel nog niet bereikt
- d. je weet hoe je straks kunt bewijzen dat het doel is gehaald (en dat 'goed doen' geen toeval is).

Oefenen is dus niet de kaart zo snel mogelijk afwerken. Het zou goed zijn als de twee leerlingen, die samen oefenen, voor de start met de volgende fase en bij het beginnen met een volgende kaart binnen dezelfde categorie, even uitwisselden wat zij bij die categorie vooral lastig vinden en/of wat volgens hen daaraan niet moeilijk (meer) is. Het gaat erom dat ze zich samen verantwoordelijk voelen om ervoor te zorgen dat ze het allebei, door dat samen oefenen, gaan herkennen en weten.

Die eerste drie fasen zijn ook weer nodig om bij gemaakte fouten in eigen teksten na te gaan waardoor de verkeerde letter(s) is (zijn) gekozen.

- Kwam dat doordat ik het woord niet als niet-klankzuiver herkende?
- Hoorde ik in gedachten de uitspraak niet goed?
- Herkende ik de klanken en/of de klankgroepen niet precies?
- Herkende ik de klemtoon niet op de juiste plek?
- Herkende ik een categorie en het daarbij behorende probleem niet?
- Koos ik bij de categorie de verkeerde letter(s)?

Het is belangrijk consequent onderscheid te maken tussen klanken (die je alleen kunt horen) en letters (die je alleen kunt zien). De vraag 'Welke letter hoor je vooraan?' kan niemand beantwoorden.

Dat verschil is er ook tussen klankgroepen en lettergrepen. De naam 'klankgroepen' gaat *niet* over letters en de naam 'lettergrepen' gaat *alleen* over letters.

Je hoort bv. [ha][kən], waarbij de eerste klankgroep eindigt met een korte klinker. Je schrijft dan hak-ken, want de eerste lettergreep moet eindigen op een medeklinker om ervoor te zorgen dat die letter a als de klank [a] uitgesproken wordt en niet als [aa]. Bij de uitspraak hoor je maar één [k] en op basis van die klanken moet je kunnen beredeneren waarom je dan toch twee letters k gaat gebruiken.

medeklinkers	1	2	3	4	5	6
<p><i>De medeklinkers die ongeveer op dezelfde plaats in de mond worden gevormd, staan horizontaal op gelijke hoogte in het schema.</i></p>	[p]	[b]	[m]			
	[f]	[v]			[w]	
	[t]	[d]	[n]	[r]		
	[s]	[z]		[l]	[j]	
	[k]		[ŋg]			
	[ch]	[g]				[h]
	stemloze medeklinkers zoals in 't kofschip	stemhebbende medeklinkers	neusklanken	medeklinkers met voorkeur voor klinkers als buur	vaak wel uitgesproken tussen klinkers, maar dan niet geschreven	Voor klinker, zonder tong of lippen uitgesproken

klinkers	lange klinker	korte klinker	tweeklank	sjwa
	(monoftong)		(diffong)	sjwarabakti-vocaal
<p><i>Bij het uitspreken van korte klinkers zijn de gezichtsspieren ontspannen. Er volgt ook altijd een medeklinker.</i></p> <p><i>Bij het uitspreken van lange klinkers zijn de gezichtsspieren meer gespannen, doordat er meer spieren bij betrokken zijn.</i></p>	[aa] ¹	[a]	[ei]	[ə]
	[ee]	[e]	[ou]	
	[eu]	[i]	[ui]	
	[ie]	[o]		
	[oe]	[u]		
	[oo]			
	[uu]			

Je vindt de meest recente versie van de opdrachtkaarten en oefenkaarten voor de niet-klankzuivere categorieën via deze link: <https://www.hettaallab.nl/Oefenmateriaal-spelling-Op-zoek-naar-letters/>
Gebruik liever geen oudere versies, want daarin zijn de recent gemaakte aanpassingen en aanvullingen niet terug te vinden.

¹ Tussen rechte haken geplaatste tekens geven de spraakklank weer, niet de schrijfwijze.